

Святослав КНЯЗЬ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська політехніка»

Лілія ХОЛЯВКА

аспірантка кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська політехніка»

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ І ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто понятійний апарат інтелектуального потенціалу підприємства, визначено його основні характеристики. Проаналізовано відмінності різних наукових методичних підходів до визначення поняття «інтелектуальний потенціал», запропоноване власну дефініцію.

Ключові слова: потенціал, інтелект, інтелектуальний потенціал підприємства, характеристики інтелектуального потенціалу підприємства.

В умовах розвитку ринкових механізмів, зокрема інтенсивної конкурентної боротьби, посилюється роль людського ресурсу як провідного фактора забезпечення прибутковості будь-якого суб'єкта господарювання. Досвід західних економік свідчить про необхідність максимального використання і розвитку знань, здібностей, досвіду персоналу, тобто інтелектуалізації всіх аспектів діяльності вітчизняних підприємств. Це пояснюється насамперед важливістю інновацій і прагненням до інноваційного лідерства у кожній з галузей економіки. Новітні розробки і нововведення неможливі без залучення висококваліфікованих кадрів. Тому актуальною проблемою на сьогодні є формування і використання інтелектуального потенціалу, який стане основою розвитку як промислового підприємства, так і національної економіки й суспільства загалом.

Упродовж останніх десятиліть значно посилилася увага вітчизняних і зарубіжних науковців до дослідження інтелектуальних можливостей і різноманітних аспектів інтелектуальної діяльності на підприємствах, зокрема формування, оцінювання і використання їх інтелектуального потенціалу.

Серед зарубіжних вчених шляхи розв'язання проблеми, пов'язані з формуванням і використанням інтелектуального потенціалу, досліджували Г. Бекер, Д. Бел, Е. Брукінг, В. Ростоу, Т. Стюарт, А. Тофлер та інші. Також, вагомих внесок у розвиток цієї теми зробили такі вітчизняні науковці, як С. Вовканич, А. Гапоненко, О. Кендюхов, І. Мойсеєнко, А. Чухно та інші, які багато уваги присвятили розвитку концептуальних засад формування інтелектуального потенціалу. Однак не вирішеними залишаються багато питань, пов'язаних зі змістовим наповненням цього поняття і характеристикою інтелектуального потенціалу як одного з ключових факторів інноваційного розвитку підприємства. Крім того, наявні напрацювання не дають однозначного, універсального означення поняття «інтелектуальний потенціал» і адекватно не відображають його місця у категоріально-понятійному апараті системи управління підприємством.

Метою статті є сформулювати означення поняття «інтелектуальний потенціал» і відобразити його місце у категоріально-понятійному апараті системи управління підприємством.

Історично першим поняття «потенціал» (від лат. «potentia» – сила) використано у фізиці в значенні певної кількості енергії, накопиченої системою, яку вона може використати в роботі [1, с. 567]. У тлумачних словниках потенціал розглядається, переважно, з двох боків: 1) як засоби, джерела, які є в наявності й можуть використовуватися для досягнення поставленої мети, вирішення конкретного завдання; 2) як можливості окремої особи, суспільства, держави загалом у певній сфері [2, с. 5]. У тлумачному словнику української мови «потенціал» трактується як «запас будь-чого, резерв; приховані здатності, сили для будь-якої діяльності, що можуть проявитися за певних умов» [3, с. 902].

У контексті економічної науки немає єдиного узгодженого підходу до трактування потенціалу, у тому числі і щодо мікрорівня – потенціалу підприємства. Переважають два напрямки дослідження потенціалу підприємства. З одного боку, він розглядається як сукупність ресурсів господарюючого суб'єкта (ресурсний підхід). У такому випадку оцінювання потенціалу зводиться до визначення вартості доступних ресурсів: матеріальних, трудових, фінансових, організаційних, інформаційних тощо. З іншого боку, потенціалом вважається можливість суб'єкта освоювати, переробляти наявні в нього ресурси для задоволення потреб (функціональний підхід) [4, с. 78]. Крім того, деякі науковці виділяють ще третій підхід, який отримав назву результативного. Відповідно до нього, потенціалом є здатність ресурсів економічної системи виконувати поставлені перед нею завдання. При цьому, виконання поставлених завдань, як зазначає І. Отенко [5, с. 11], «залежить від об'єктивних факторів – можливостей, обумовлених станом об'єкта й навколишнього середовища, й від суб'єктивних факторів – здатностей їх усвідомлювати, створювати, використовувати й розвивати».

Проаналізувавши описані підходи, можемо зробити висновок про їх фрагментарність. Адже, кожен з фахівців розглядає потенціал лише з одного боку: як сукупність ресурсів, як можливість досягати мети або здатність виконувати завдання. Узагальнення огляду наукових джерел і проведені дослідження дозволяють стверджувати, що потенціал є комплексною категорією, у якій поєднані різні елементи, які взаємодіють між собою.

Як комплексна категорія, потенціал підприємства враховує такі складові, як фінансовий, ресурсний, виробничий, інтелектуальний, інвестиційний та інші види. У зв'язку з активним залученням інтелектуальної діяльності у всі сфери господарювання, актуальним на сьогодні є детальне вивчення інтелектуального потенціалу як однієї з найважливіших складових сукупного потенціалу підприємства.

Однією із категорій, на якій базується поняття «інтелектуальний потенціал», є інтелект. Це певний рівень здатності людини до вирішення завдань і проблем певної складності. Р. Солсо [6, с. 481] під інтелектом розуміє можливість здобувати, відтворювати і використовувати знання для усвідомлення певних ідей, понять, взаємовідносин, а також самому усвідомлено використовувати отримані

знання. За визначенням Л. Готтфредсон [16, с. 18] «інтелект – це досить загальна розумова здібність, яка містить можливість робити висновки, планувати, вирішувати проблеми, абстрактно мислити, розуміти складні ідеї, швидко навчатися на основі досвіду». Отже, інтелект означає поєднання розуму, мислення і проникливості, які у взаємодії (виконанні розумових функцій) трансформують сприйняття у нові знання, або аналізують і удосконалюють вже наявні [7, с. 181]. Доцільно зазначити, що категорія «інтелект» враховує не лише розумові здібності людини. На сьогодні стрімкого розвитку набув штучний інтелект, тобто виконання машинами значної кількості інтелектуальних функцій людини. Найчастіше штучний інтелект застосовують у складних інформаційних системах з метою збору, аналізування і оброблення великої кількості інформації.

Аналізування наукової літератури, пов'язаної з проблематикою інтелектуального потенціалу [8-15], свідчить про різноманітність поглядів авторів щодо визначення сутності цього поняття. Як і у випадку категорії «потенціал», трактування інтелектуального потенціалу здійснюється за трьома підходами: ресурсним, функціональним і результативним. Узагальнено опрацьовані джерела у табл. 1.

Таблиця 1. Підходи науковців до трактування інтелектуального потенціалу

Поняття	Визначення	Автори
Ресурсний підхід		
1. Інтелектуальний потенціал	«...це сукупність теоретичних знань, практичного досвіду та індивідуальних особливостей працівників, які виконують роботи, пов'язані зі створенням інновацій на промислових підприємствах та в організаціях»	В. Лаврентєв, А. Шаріна [8, с. 83]
2. Інтелектуальний потенціал підприємства	«...це приховані відносні сили, знання особистостей і соціально-економічної системи для здійснення організаційно-управлінської, економічної, технологічної та іншої інтелектуально-продуктивної діяльності, які можуть реалізуватися у формі інтелектуального капіталу підприємства на ринкових і індивідуально-мотиваційних засадах»	Й. Ситник [9, с. 6]
3. Інтелектуальний потенціал	«...це здібності людини взагалі, які не залежать від їх використання у виробництві...»	Г. Река [10, с. 231]
Функціональний підхід		
1. Інтелектуальний потенціал	«...це можливості, надані на даний час і в майбутньому, які можуть бути використані для досягнення певної мети...»	О. Кендюхов [11, с. 40]
2. Інтелектуальний потенціал	«...це можливості, надані інтелектуальними ресурсами в певний час і в майбутньому, які можуть бути використані для досягнення певної мети»	Л. Діба [12, с. 6]
3. Інтелектуальний потенціал	«...це можливість нагромаджувати, створювати і використовувати нові знання, проекти, ідеї, моделі і іншу семантичну інформацію, яка може стати інтелектуальною власністю України...»	С. Вовканич [13]
Результативний підхід		
1. Інтелектуальний потенціал	«...це сукупність можливостей, часто ще не розкритих, формально не зафіксованих, але реально існуючих для виконання дій»	І. Мойсеєнко [14, с. 47]
2. Інтелектуальний потенціал (країни)	«...це сукупність усіх інтелектуальних ресурсів, включаючи людей, їх знання, інтелектуальні здібності, нематеріальні активи, які характеризують сукупні інтелектуальні можливості, що можуть бути використані в процесі функціонування економіки, перетворюючись в інтелектуальний капітал...»	М. Семикіна, В. Гунько [15, с. 53]

Таким чином, представники ресурсного підходу розуміють інтелектуальний потенціал як сукупність інтелектуальних ресурсів підприємства: знання, здібності, комп'ютерне забезпечення, інформаційні ресурси та інтелектуальну власність. У функціональному підході науковці трактують інтелектуальний потенціал як інтелектуальні

можливості для досягнення певної мети підприємства. Представники результативного підходу визначають інтелектуальний потенціал як здатність інтелектуальних ресурсів до виконання поставлених завдань. На нашу думку, трактування поняття «інтелектуальний потенціал» з точки зору лише одного з зазначених підходів повною мірою не відображає

сутності інтелектуального потенціалу. Це поняття є комплексним.

Тому доцільним є застосування системно-динамічного підходу до визначення сутності інтелектуального потенціалу. Необхідність застосування такого підходу пояснюється такими характеристиками інтелектуального потенціалу:

1. Інтелектуальний потенціал є не просто сукупністю інтелектуальних ресурсів, а цілісною, динамічною системою, у якій всі інтелектуальні складові перебувають у взаємозв'язку і взаємодії. Інтелектуальний потенціал як система характеризується такими ознаками:

- інтелектуальний потенціал є сукупністю взаємодіючих між собою і зовнішнім середовищем компонентів, які формують єдине ціле, що має загальні властивості;
- як цілісний об'єкт, інтелектуальний потенціал складається з компонентів, кожен з яких містить низку елементів, які взаємодіють між собою і зовнішнім середовищем;
- кожному компоненту інтелектуального потенціалу притаманні певні властивості, які відрізняють його від інших компонентів;
- у своїй взаємодії і взаємозв'язку компоненти інтелектуального потенціалу забезпечують виконання поставлених завдань заради досягнення визначеної мети.

Виділимо такі властивості системи інтелектуальних ресурсів: цілісність (інтелектуальні складові створюють можливість для використання потенціалу лише у випадку їх взаємодії); унікальність (кожне підприємство має притаманні лише йому інтелектуальні ресурси, що визначають унікальні можливості); синергія (у своїй взаємодії інтелектуальні ресурси створюють можливості, які суттєво переважають можливості кожного окремого компоненту у вигляді їх простої суми); адаптивність (можливість адаптації інтелектуальних складових до зміни умов внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства).

2. Інтелектуальні ресурси підприємства формуються на двох рівнях – рівень носія інтелектуального потенціалу і організаційний рівень. На першому рівні інтелектуальні ресурси є сукупністю індивідуальних, особистісних характеристик конкретної особи, сукупність яких відображає її можливості у висуненні креативних ідей, виконанні аналітичних операцій, прийнятті раціональних рішень тощо. На другому рівні інтелектуальні ресурси перетворюються із винятково індивідуальних характеристик на колективне надбання, яке використовує організація (підприємство) для досягнення встановлених цілей. Правові і економічні відносини між носіями інтелектуальних ресурсів, підприємством, яке використовує ці ресурси, та бізнес-партнерами організації узгоджуються завдяки існуванню так званого інституту інтелектуальної власності, тобто комплексу юридично оформлених прав підприємства на результати інтелектуальної і творчої діяльності. У

випадку використання інтелектуальні ресурси стають інтелектуальними активами (капіталом), які забезпечать підприємству отримання певних вигод. Тому інтелектуальний потенціал є ширшим поняттям ніж інтелектуальний капітал: інтелектуальний потенціал – це можливість, яка може і не реалізуватися, а інтелектуальний капітал – це форма реалізації інтелектуального потенціалу.

3. Інтелектуальні ресурси формують внутрішні можливості підприємства, які можуть реалізуватися як інтелектуальні активи у випадку поєднання з можливостями та відсутністю бар'єрів зовнішнього середовища.

4. Інтелектуальний потенціал є тими можливостями, на які найвагоміший вплив має фактор часу. Адже в сучасних умовах прискореного розвитку технологій, наявні на підприємстві інтелектуальні ресурси можуть швидко втратити свою актуальність. Тому інтелектуальний потенціал слід розглядати як динамічну систему, характеристики елементів якої змінюються в часі.

5. Результатом інтелектуальної діяльності є нові або удосконалені знання. У свою чергу, вони є основою формування інтелектуальних ресурсів, які використовуються з метою здійснення інноваційної діяльності підприємства. Тобто кінцевою метою формування і реалізації інтелектуального потенціалу є створення і впровадження інновацій у господарську діяльність з метою забезпечення конкурентних переваг підприємства.

З огляду на наведені характеристики, «інтелектуальний потенціал» доцільно трактувати як систему інтелектуальних ресурсів, які у своїй взаємодії і взаємозв'язку створюють внутрішні, актуальні в певний період часу можливості підприємства для провадження інноваційно спрямованої господарської діяльності з метою забезпечення його конкурентних переваг.

Розуміння сутності інтелектуального потенціалу зобразимо у вигляді графічної моделі формування його змістового наповнення (рис. 1).

Отже, проведений аналіз підходів до визначення сутності інтелектуального потенціалу дозволив виявити відмінності, пов'язані з виокремленням науковцями лише окремих особливостей у трактуванні цього поняття. Необхідним є розуміння інтелектуального потенціалу як системи. З цієї метою запропоновано використання системно-динамічного підходу. Цей підхід урахує всі складові та характерні риси інтелектуального потенціалу підприємства, розглядає його з точки позиції актуальності, відповідно до сучасних умов розвитку економіки, орієнтованої на інновації.

У подальших дослідженнях цієї проблеми доцільно розробити класифікацію інтелектуального потенціалу підприємства, визначити основні принципи його формування і використання, побудувати метод оцінювання інтелектуального потенціалу підприємства.

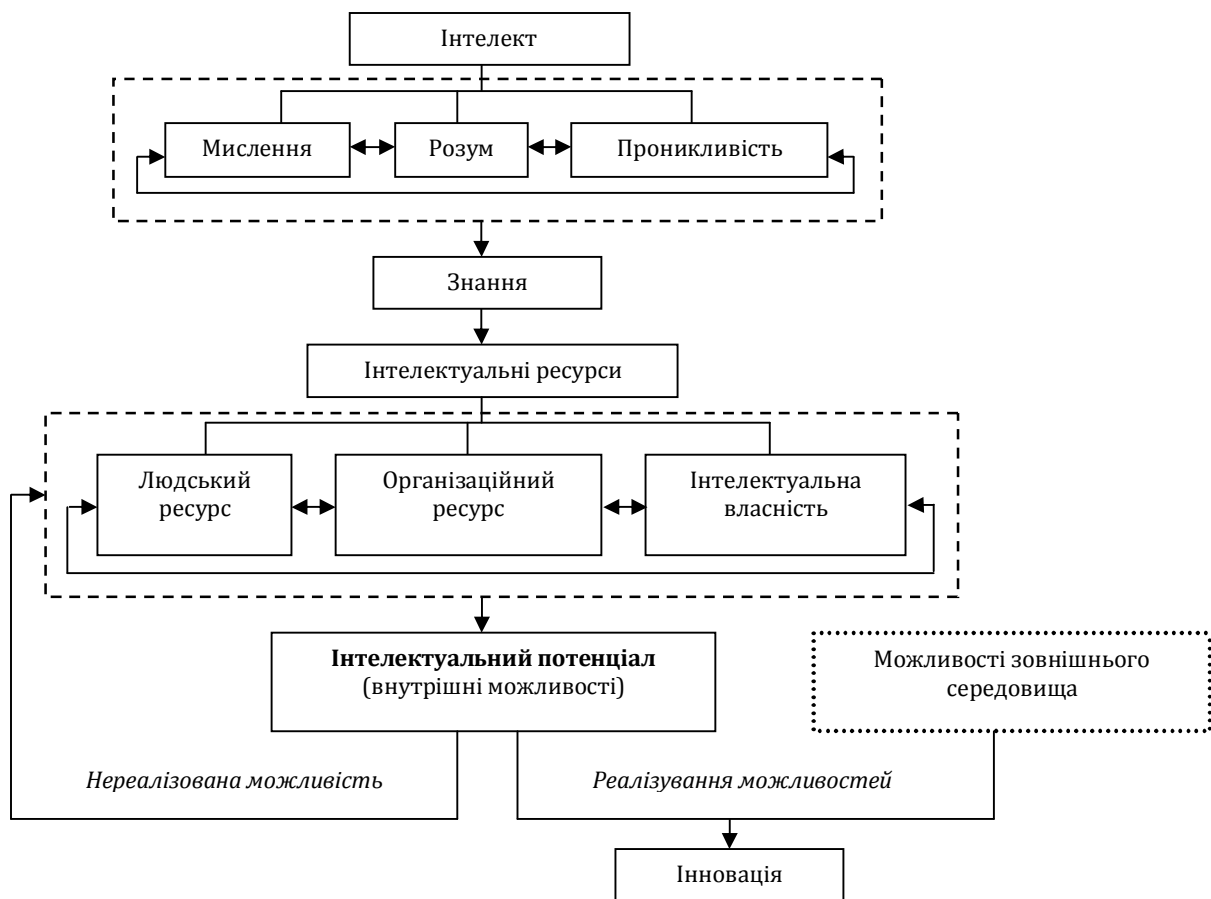

Рис. 1. Модель формування сутності інтелектуального потенціалу*

*Побудовано авторами статті

Список літератури

1. Большая Советская Энциклопедия (в 30 томах) / Гл. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. – М.: «Советская Энциклопедия». – Т. 22. Ремень-Сафи, 1975. – 628 с.
2. Калінеску Т.В. стратегічний потенціал підприємства: формування та розвиток: монографія / Т. В. Калінеску, Ю. А. Романовська, О. Д. Кирилов. – Луганськ: Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, 2007. – 271 с.
3. 4-е видання: Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 слів і словосполучень / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
4. Бердникова Т.Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учеб. пос. / Т. Б. Бердникова – М.: ИНФА-М, 2003. – 215 с.
5. Отенко И. П. Методологические основы управления потенциалом предприятия: Научное издание / И. П. Отенко. – Харьков.: Изд. ХНЗУ. 2004 – 216 с.
6. Солсо Р. Л. Когнитивная психология: Пер. с англ. – М.: Тривола, 1996. – 600 с.
7. Философский энциклопедический словарь / Губский Е. Ф., Кораблева Г. В., Лутченко В. А. – М.: Инфра-М, 1997. – 576 с.
8. Лаврентьев В. А. Интеллектуальный потенциал предприятия: понятие, структура и направления его развития / В. А. Лаврентьев, А. В. Шарина // Креативная экономика. – 2009. – № 2(26). – с. 83-89.
9. Ситник Й. С. Інтелектуальний потенціал як фактор інтелектуалізації систем менеджменту підприємства [електронний ресурс] / Й. С. Ситник // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2012. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evkpi/2012/6MO/42.pdf.
10. Река Г.В. Інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал: критерії розмежування / Г. В. Река // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.1. – с. 288-233.
11. Кендюхов О. В. Інтелектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління: монографія / О. В. Кендюхов, НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2006. – 307 с.
12. Діба Л. М. Сутність понять інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал як економічних категорій [Електронний ресурс] / Л. М. Діба // Економічний вісник університету. – 2011. – Вип. 17. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Dyba.pdf.
13. Вовканич С. Й. Духовно-інтелектуальний потенціал України та її національна ідея / С. Й. Вовканич. – Львів: Видавництво ЛБА, 2001. – 540 с.
14. Мойсеєнко І. П. Управління інтелектуальним потенціалом: монографія / І. П. Мойсеєнко. – Львів: Аверс, 2007. – 303 с.
15. Семикіна М. В. інтелектуальний потенціал та його роль в національній економіці / М. В. Семикіна, В. І. Гунько // Економіка и управление: научно-практический журнал. – 2011. – №1. – с. 50-56.
16. Gottfredson L. S. Mainstream Science on Intelligence // Wall Street Journal. December 13, 1994. P. A18.

РЕЗЮМЕ

Князь Святослав, Холявка Лилия

Сущность понятия и характеристики интеллектуального потенциала предприятия

В статье рассмотрен понятийный аппарат интеллектуального потенциала предприятия, охарактеризованы его основные характеристики. Проанализированы различия научных методических подходов к определению понятия «интеллектуальный потенциал», предложено собственное определение.

RESUME

Knyaz Svyatoslav, Kholyavka Lilia

The essence of the concept of the intellectual potential of the company and its characteristics

The article describes the conceptual apparatus of the intellectual potential of the company. Its main specifications are characterized. The differences of scientific methodological approaches to the definition of "intellectual capacity" are analyzed. The authors offer their own definition of the concept under study.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2013 р.